

**SPECIFIČNOSTI OSIGURANJA
U OKVIRU FIDIC-OVE „CRVENE KNJIGE” – USLOVI UGOVARANJA
ZA GRAĐEVINSKE I OSTALE TEHNIČKE RADOVE PO PROJEKTU
NARUČIOCA (IZDANJE IZ 1999. GODINE)**

Sažetak

Predmet rada je analiza primene FIDIC-ove „Crvene knjige” – *Uslovi ugovaranja za građevinske i ostale tehničke radove po projektu naručioca*, iz 1999. godine, u kontekstu obaveza ugovaranja osiguranja (dalje u tekstu: *FIDIC Crvena knjiga (1999)*). Poseban osvrt dat je na specifičnosti ovde pomenutih uslova ugovora, s obzirom na njihovu terminološku i konceptualnu osobenost, imajući u vidu da dolaze iz *common law* sistema koji ima karakterističan pristup osiguranju radova. U tom pogledu analiziran je pristup redaktora FIDIC-ove „Crvene knjige” (1999) prilikom strukturiranja odredaba o osiguranju, a analizirane su i odredbe koje definišu prava i obaveze ugovornih strana u pogledu obezbeđivanja osiguranja.

Ključne reči: FIDIC, „Crvena knjiga”, građevinarstvo, osiguranje, polisa.

* Master prava, student druge godine doktorskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, advokat.

E-mail: f.zivanovic@nkp.rs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8844-6996>

INSURANCE SPECIFICS WITHIN THE FIDIC “RED BOOK” - CONDITIONS OF CONTRACT FOR BUILDING AND ENGINEERING WORKS DESIGNED BY THE EMPLOYER (1ST ED. 1999)

Summary

The subject of this paper is the analysis of the application of the *FIDIC “Red Book” - Conditions of contract for building and engineering works designed by the employer* (hereinafter: *FIDIC Red Book (1999)*) in the context of insurance contracting obligations. Special attention is given to the specifics of the conditions of the contract mentioned here, given their terminological and conceptual features, bearing in mind that they come from the common law system, which has a characteristic approach to the construction insurance. In this regard, the approach of the editor of the *FIDIC Red Book (1999)* in structuring the provisions dealing with insurance is analyzed, as well as the norms that define the rights and obligations of the contracting parties regarding the provision of insurance.

Keywords: FIDIC, Red Book, construction, insurance, policy.

1. Nastanak i karakteristike *FIDIC Crvene knjige*

Istorijski razvoj infrastrukturnih projekata i građevinskog sektora prouzročio je profesionalizaciju i specijalizaciju ugovornih odnosa između relevantnih učesnika na građevinskom tržištu. To je postalo naročito izraženo u kontekstu razvijanja međunarodnih privrednih odnosa i realizacije kapitalnih infrastrukturnih projekata, u koje su bili uključeni entiteti sa različitim „pravnim pedigreeom”, odnosno entiteti koji su dolazili iz različitih pravnih sistema i sa različitim pravnim iskustvom.

Pomenuta tendencija dovela je do potrebe za formiranjem jednog stručnog tela na međunarodnom nivou, koje bi svojim delovanjem standardizovalo, uokvirilo i profesionalizovalo ugovorne odnose i, uopšte, normativno polje u okviru građevinarstva kao privredne grane. Tako su 1913. godine Francuska, Belgija i Švajcarska formirale *FIDIC (Fédération Internationale des Ingénieurs-Conseils)* – Međunarodni savez inženjera konsultanata, sa sedištem u Ženevi, sa idejom da se izrade međunarodne standardne forme ugovora, koji su s vremenom postali „najpopularniji modeli komercijalnih ugovora u savremenom građevinarstvu”, kako to navode Klee & Nikoforov (2006, p. 13). Kada je reč o *Crvenoj knjizi (Red Book)*, njen nastanak se vezuje

za modele ugovora svojstvene *common law* sistemu i modelima ugovora karakterističnim za podneblje Velike Britanije. Jedan od takvih modela ugovora koji je imao presudan značaj na nastanak *FIDIC Crvene knjige* objavljen je 1956. godine pod nazivom „Prekomorski (građevinski) uslovi ugovora” (*ACE Form*), kao prvi međunarodni model ugovora o građenju (Bunni, 2005, p. 3). Zbog svog potencijala i značaja ubrzo je prepoznat od strane FIDIC-a, koji je koristeći koncept, stil i pravna rešenja implementirana u *ACE Form*-i, napravio prvo izdanje *FIDIC Red Book*. Ovo izdanje je potom u nekoliko navrata revidirano, da bi najznačajniju i najobimniju reviziju *FIDIC Crvena knjiga* doživela 1999. godine, kada je i objavljen takozvani „Dugin paket” (*Rainbow Suite*) – „crvena”, „žuta”, „zelená” i „siva” knjiga.

Što se tiče opštih i načelnih principa na kojima počiva *FIDIC Crvena knjiga* (1999), verovatno najčešće korišćenog modela građevinskog ugovora u međunarodnoj praksi (Dan-Asabe *et al.* 2010), oni bi se, kako to kaže Bunni (2005, pp. 15-24), mogli podeliti na sledeće:

- kao okvir regulisanja pravnih odnosa između ugovornih strana korišćeno je pravo svojstveno zemljama anglosaksonske pravne kulture, pre svega Velikoj Britaniji i njenim „trgovačkim zakonima” – *lex mercatoria*;
- pravni koncepti i instituti zasnovani su na *common law* sistemu (Glover, 2007, p. 3);
- jezičke i terminološke formulacije se zasnivaju na anglosaksonskim principima izrade zakonskih propisa;
- ugovor je sistematizovan kroz paket ugovornih dokumenata sa hijerarhijski poredanim prioritetom u tumačenju;
- značajna uloga dodeljena je takozvanom „inženjeru”, koji ima ulogu stručnog nadzora, odnosno konsultanta naručioca, kao svojevrсна treća strana u ugovoru (Zopis, 2018, p. 1);
- način određivanja cene zasnovan je na principima jediničnih cena i merenja izvedenih količina radova;
- odgovornost za izvršenje posla nije jednostrano definisana, već se primenjuje koncept podele rizika.

Navedeni principi su karakteristični i za *FIDIC Crvenu knjigu* iz 2017. godine, međutim, zbog činjenice da nije dovoljno vremena prošlo od njenog donošenja da bi se formirala značajnija praksa, kao i zbog pretežne zastupljenosti izdanja iz 1999. godine na tržištu građevinarstva, autor ovog rada smatra da je metodološki svrsishodnije analizirati izdanje iz 1999. godine.

Kada je reč o osiguranju u kontekstu *FIDIC Crvene knjige*, treba imati u vidu da su se koncept i struktura osiguranja razvili kao plod evolucije teorije rizika, i

to u smeru koji podrazumeva princip da je za adekvatno izvršenje ugovora o građenju potrebno raspodeliti inherentne rizike na obe ugovorne strane, na određenoj logičkoj osnovi. Stoga će o načinu na koji je teorija rizika implementirana u *FIDIC Crvenu knjigu* biti više reči u odeljku koji obrađuje opšte uslove osiguranja.

2. *FIDIC Crvena knjiga (1999) i primenjivo pravo*

Kada je reč o generalnoj komplementarnosti *FIDIC Crvene knjige (1999)* sa pojedinačnim pravnim sistemima, odnosno različitim pravnim školama, treba imati u vidu da ne postoji prepreka da se ona primenjuje na širokom planu jurisdikcija (uz uvažavanje specifičnosti koje svaki od tih pravnih sistema poseduje), poput:

- *common law* sistema;
- germansko-romanskog sistema;
- islamskog sistema, uključujući i one islamske sisteme koji proističu iz prethodna dva;
- socijalističkih pravnih sistema.

S tim u vezi, u zavisnosti od izbora merodavnog prava zavisi i sudbina pojedinih odredaba uslova ugovaranja definisanih u *FIDIC Crvenoj knjizi (1999)*, uključujući i one koje tretiraju oblast osiguranja. U određenim zemljama, bez obzira na osiguranja predviđena ugovorom o građenju, postoje i obavezna osiguranja koja su ugovorne strane dužne da zaključe kao vid zakonske obaveze. Jedno od takvih je i takozvano „decenijsko osiguranje” (*decennial insurance*) povezano sa „decenijskom odgovornošću” izvođača radova. Reč je o konceptu odgovornosti karakterističnoj za pravo Francuske i pravo onih država koje svoje građanske pravne institute temelje na *Code Civil*-u, kao što su Angola, Alžir, Belgija, Egipat, Luksemburg, Malta, Maroko, Tunis, Rumunija itd. (Jaeger & Hök, 2010, p. 345).

3. Odgovornost i rizici u okviru *FIDIC Crvene knjige (1999)*

3.1. *Pojam odgovornosti*

FIDIC Crvena knjiga (1999) nastavlja tradiciju tretiranja pitanja osiguranja u okviru trgovačkih modela ugovora o građenju, započetu 1929. godine, prilikom izgradnje Lambet mosta na Temzi (Bunni, 2003, p. 15). Od tada, oblast osiguranja razvijala se uporedo sa razvojem industrije građevinarstva, što je dovelo do toga da detaljnije i obuhvatnije regulisanje pitanja osiguranja postane neizostavni deo

svakog ozbiljnijeg građevinskog poduhvata, imajući u vidu štetu i ekonomski uticaj koji može imati ostvarenje relevantnog rizika. To je uočljivo i na planu podele odgovornosti, odnosno rizika, s obzirom na to da su s vremenom *FIDIC* forme ugovora postepeno prelazile sa inicijalnog pristupa nedeljivosti rizika, ka potpunoj primeni ideje podele rizika na balansiranoj osnovi, između naručioca i izvođača radova (Bunni, 2003, p. 137).

U tom kontekstu, vrlo je značajno to što *FIDIC* Crvena knjiga (1999) koristi pravnu logiku i pravne institute karakteristične za *common law* sistem i to posebno u definisanju termina odgovornosti, kao fundamentalnog instituta povezanog sa institutom osiguranja. Stoga, kada je reč o *FIDIC* Crvenoj knjizi (1999), mora se imati u vidu pravna priroda i pravni ambijent iz kojeg ovi modeli ugovora dolaze, te da je „kao opšti komentar, teško izbeći zaključak da je barem jedan primarni cilj u pripremi ovog međunarodnog ugovora bio da se što je moguće manje udalji od engleskih uslova” (Glover, 2007, p. 1).

Samim tim moraju se razumeti osobenosti u koncipiranju strukture rizika, njihove raspodele, posledične odgovornosti i obaveze da se snose posledice nastupanja rizika. Posebno je značajno razumeti specifične jezičke, to jest terminološke razlike koje prate odredbe *FIDIC* Crvene knjige (1999) u pogledu raspodele odgovornosti, odnosno instituta prepoznatih u anglosaksonskom pravnom sistemu kao *responsibility* i *liability*.

Sa tačke gledišta domaćeg prava, najteže je razdvojiti pomenute institute koji generalno regulišu „odgovornost”, a koja je u *FIDIC* Crvenoj knjizi (1999) raščlanjena na *responsibility* i *liability*, termine koji se često mešaju, odnosno koji se u ekstenzivnom tumačenju često koriste za označavanje stanja koje bi prva reč mogla izraziti preciznije od druge ili obrnuto (Bunni, 2003, p. 143).

Stoga neko može biti odgovoran u smislu *responsible*, a takođe i odgovoran u smislu *liable* kao rezultat određene radnje, a sa druge strane može biti odgovoran (*responsible*) za radnju, ali ne i odgovoran (*liable*) za posledicu koja proističe iz toga i, na kraju, mogao bi biti odgovoran da nešto učini ili se uzdrži od nekog činjenja (*liable*), ali ne i odgovoran u smislu termina *responsible* (Bunni, 2003, p. 143). Kada je reč o odredbama *FIDIC* Crvene knjige (1999) ova razlika u pogledu terminologije je najočiglednija u potklauzuli 17.2 koja uređuje staranje o radovima od strane izvođača (*Contractor’s Care of Works*), u kojoj je definisano da momentom izdavanja sertifikata o preuzimanju radova, odgovornost (*responsibility*) prelazi sa izvođača na naručioca, dok izvođač ostaje odgovoran (*liable*) za bilo koji gubitak ili štetu nastalu kao posledica delovanja izvođača ili kao posledica uzroka nastalog pre izdavanja sertifikata o preuzimanju radova.

Pored toga, pojmovi *liability* i *responsibility* mogu biti od uticaja, primera radi, prilikom ispunjenja ugovornih obaveza u pogledu obezbeđenja pokrića za štete

nastale u toku garantnog perioda, a koje su nastale kao plod događaja za koji je izvođač bio odgovoran,¹ kao i prilikom opredeljivanja koja ugovorna strana će biti dužna da snosi štetu koja nije pokrivena polisom osiguranja tako što će, u zavisnosti od toga koja strana snosi rizik propasti stvari ili oštećenja, odnosno u zavisnosti od toga koja strana je odgovorna, biti opredeljena i obaveza da se snosi neosigurana šteta (Baker *et al.* 2009, p. 368). U svakom slučaju, prilikom primene *FIDIC Crvene knjige* (1999), tumačenje pojmova kao što su *responsibility* i *liability* moraće se vršiti u kontekstu merodavnog prava i njegovog shvatanja koncepta odgovornosti, odnosno podele između, generalno govoreći, subjektivne i objektivne odgovornosti.

3.2. Rizici

Suštinski element svakog ugovora o osiguranju čini rizik, koji u sferi građevine, kao i u drugim oblastima imovinskog osiguranja podrazumeva stvarnu opasnost od nastupanja budućeg, neizvesnog događaja, nezavisnog od volje ugovarača osiguranja (osigurani slučaj), što je koncept prepoznat i u Zakonu o obligacionim odnosima (*Službeni list SFRJ*, br. 29/1978, 39/1985, 45/1989 - odluka USJ i 57/1989, *Službeni list SRJ*, br. 31/1993, *Službeni list SCG*, br. 1/2003 - Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 18/2020). Posmatrano iz šire perspektive, rizik se može izjednačiti sa verovatnoćom ili pretnjom od nastanka štete, oštećenja ili bilo kog drugog negativnog događaja koji je uzrokovan eksternim ili internim opasnostima, a koji se može izbeći različitim preventivnim merama (Mina & Iga, 2018). Kada je reč o građevinskoj industriji, rizik bi predstavljao događaj ili okolnost koja prouzrokuje kašnjenje, gubitak ili štetu na radovima, opremi ili materijalu, odnosno:

- rizik da će radovi biti završeni sa zakašnjenjem, uključujući rizik izloženosti štetama, penalima i troškovima u slučaju kašnjenja;
- rizik da će radovi biti izvedeni neadekvatno;
- rizik da će radovi postati skuplji nego što je očekivano;
- rizik zbog nedostataka u projektnoj dokumentaciji i sl.

Što se tiče samih odredaba *FIDIC Crvene knjige* (1999) koje uređuju pitanje rizika, karakteristično je da su rizici pobrojani samo u potklauzuli 17.3.² koja defi-

¹ *FIDIC Crvena knjiga* (1999), potklauzula 18.2, st. 2.

² U pitanju su sledeći rizici:

- a) rat, neprijateljstva (bilo da je rat objavljen ili ne), invazija, delovanje stranih neprijatelja;
- b) pobuna, terorizam, sabotaža (za koje nije odgovorno osoblje izvođača);
- c) pobuna, nemiri i neredi u zemlji koje nije prouzrokovalo osoblje izvođača;
- d) ratna municija, eksplozivne naprave, jonizujuće zračenje ili radioaktivno zagađenje u zemlji, osim ako nije prouzrokovano upotrebom takve municije, eksploziva, zračenja ili radioaktivnosti od strane izvođača;

niše „Rizike Naručioca”. Ono što je problematično u tekstu potklauzule 17.3 jeste to da se rizici pobrojani u ovoj klauzuli odnose samo na rizike od gubitka i oštećenja stvari, a nikako na čitav spektar rizika kojima proces gradnje može biti izložen. Ukoliko bi se tekst restriktivno tumačio tako da potklauzula 17.3 podrazumeva isključivo rizike investitora od gubitka i oštećenja stvari, tada bi postojala ozbiljna opasnost da učesnici u projektu zaključče da su rizici navedeni u potklauzuli 17.3 pobrojani i konačni, na način da svi ostali rizici koji nisu pobrojani u ovoj potklauzuli leže na strani izvođača, što bi uključivalo ekonomske rizike (poput rizika bankrotstva ili nedostatka novca za realizaciju projekta) i vremenske rizike (poput roka za uvođenje izvođača u gradilište) iz preostalih klauzula ugovora, a za koje izvođač ne može biti odgovoran (Bunni, 2005, p. 304). Ovakvo pogrešno tumačenje je već dovelo do različitih nesporazuma i najmanje jednog ozbiljnog arbitražnog postupka (Bunni, 2005, p. 304), upravo iz razloga jer je naručilac tvrdio da on ne snosi nijedan drugi rizik osim onih navedenih u potklauzuli 17.3.

Sledeća specifičnost u definisanju rizika investitora jeste definisanje rizika u okviru potklauzule 17.3 (h), kojom je predviđeno da na investitoru leži rizik „delovanja prirodnih sila koje su nepredvidive i protiv kojih iskusni izvođač nije mogao da preduzme adekvatne preventivne mere”. Iako je tačno da izvođač nema kontrolu nad događajima navedenim u ovoj tački (h), on kontroliše njihove posledice i može da preduzme određene mere spasavanja stvari. Izvođač takođe može umanjiti sve gubitke koji bi mogli nastati ako se pojavi bilo koji od ovih rizika. Pored toga, svi rizici identifikovani u tački (h) predstavljaju događaje koji se generalno osiguravaju od strane izvođača, što može dovesti do problema u kontekstu ugovaranja osiguranja za rizik za koji ne postoji materijalni interes, s obzirom na to da je odredbama ugovora takav interes prenet na stranu naručioca. Ovo iz razloga što se interes „ispoljava kroz pravno priznatu vezu osiguranika s predmetom osiguranja (Petrović Tomić, 2009, p. 444)” što u ovom slučaju može biti problematično jer ugovor tu pravnu vezu zasniva između naručioca i predmeta osiguranja.

-
- e) vazdušne udare prouzrokovane avionom ili drugim letelicama koje lete zvučnim ili nadzvučnim brzinama;
 - f) upotreba ili zauzimanje od strane naručioca nekog dela stalnih radova, osim ako to nije predviđeno ugovorom;
 - g) projektovanje nekog dela radova od strane osoblja naručioca ili od strane drugih za koje je odgovoran naručilac;
 - h) delovanje prirodnih sila koje su nepredvidive ili se od iskusnog izvođača ne bi moglo razumno očekivati da preduzme odgovarajuće preventivne mere.

3.3. Osiguranje

3.3.1. Koncept

Oblast uslova osiguranja, odnosno prava i obaveza ugovornih strana u odnosu na obezbeđenje pokrića, definisana je klauzulom 18 *FIDIC Crvene knjige (1999)*. Ova klauzula je podeljena na četiri potklauzule koje definišu sledeće: opšte uslove osiguranja; osiguranje radova i opreme izvođača; osiguranje telesnih povreda i oštećenja imovine; osiguranje osoblja izvođača. Kao načelne vrste osiguranja (Grose, 2016, p. 368) pokriveno klauzulom 18 mogu se izdvojiti sledeće vrste:

- osiguranje od svih rizika izvođača („CAR” polisa), osiguranje robe u tranzitu i osiguranje od štete na mašinama;
- osiguranje od odgovornosti prema trećim licima;
- osiguranje od odgovornosti naručioca ili osiguranje obeštećenja radnika.

3.3.2. Opšti uslovi osiguranja

U odeljku koji definiše opšte uslove osiguranja očigledna je namera pisaca *FIDIC Crvene knjige (1999)* da pitanje osiguranja prepuste pojedinačnim i konkretnim potrebama ugovornih strana, što proizilazi iz odredbe koja predviđa da će uslovi osiguranja biti istovremeno oni uslovi koji su dogovoreni u toku pregovora ugovornih strana i koji će imati preimućstvo u odnosu na opšte uslove osiguranja definisane u klauzuli 18. Redaktori *FIDIC Crvene knjige (1999)* su zauzeli pristup koji podrazumeva da je svrsishodnije preporučiti stranama da pre potpisivanja ugovora dogovore detalje i modalitete uslova osiguranja, imajući u vidu da su građevinski projekti drugačiji od ostalih proizvoda koji nastaju kao plod nečijeg rada (Bunni, 2005, p. 184) i da prava i obaveze dogovorene tokom takvih pregovora imaju veću snagu od uslova osiguranja predviđenih *FIDIC Crvenom knjigom (1999)*.

Takav pristup podrazumeva da klauzulom 18 nisu definisani detalji poput određivanja konkretnih vrsta polisa osiguranja koje treba zaključiti, kao ni ostale pojedinosti poput visine franšize, već su definisani samo opšti kriterijumi kao što su visina³ i trajanje pokrića⁴. Kada je reč o visini pokrića osiguranja izvođačevih radova i opreme, ugovarač osiguranja je u skladu sa potklauzulom 18.2 dužan da obezbedi pokriće u iznosu ne manjem od pune cene vraćanja u pređašnje stanje,

³ Eksplicitno i nedvosmisleno, visina pokrića je definisana u potklauzuli 18.2, koja se odnosi na osiguranje radova i opreme izvođača, dok je u potklauzuli 18.3 definisano da visina osiguranja treba da bude definisana u dodatnom dokumentu (*Appendix to tender*) koji čini sastavni deo ugovora. U suprotnom, potklauzula 18.3 se neće primenjivati.

⁴ Načelno pravilo je da pokriće traje od dana početka izvođenja radova (*Commencement Date*).

uključujući troškove rušenja, uklanjanja ostataka i profesionalnih troškova i profit (Brekoulakis & Thomas, 2021, p. 55).

Kao deo opštih okvira osiguranja takođe je definisano da „ako se traži da se iz polise obeštete zajednički osigurana lica, pokriće će se primenjivati odvojeno za svakog osiguranika kao da je izdata posebna polisa za svakog od zajedničkih osiguranika”. Na ovaj način se implicitno uvodi ono što se u terminologiji *common law* sistema naziva *cross-liability* klauzula, a u domaćoj osiguravajućoj terminologiji „unakrsna odgovornost”. Ova klauzula predviđa da se polisa primenjuje odvojeno na osiguranike, na način kao da su zaključene odvojene polise za svakog od njih (Baker *et al.* 2009, p. 370), odnosno da se osiguranici osigurani pod polisom smatraju trećim licima kada je reč o međusobnim odnosima (Bunni, 2005, p. 252). To omogućava osiguranicima da potražuju naknadu štete od osiguravača, koju je prouzrokovao drugi osiguranik, iako su zajedno osigurani istom polisom ili da se osiguravajuće pokriće proširi tako da se osiguranje odgovornosti prema trećim licima odnosi na sve osiguranike navedene u polisi.

Kao opšti princip, *FIDIC Crvena knjiga (1999)* predviđa da u slučaju da namera naručioca da obezbedi osiguranje nije eksplicitno definisana u okviru posebnih uslova ugovora, to onda čini izvođač radova, pa su tako i odredbe koje uređuju oblast osiguranja koncipirane tako da polaze od početne premise da je ugovarač osiguranja – izvođač radova (Robinson, 2011, p. 88).

3.3.3. Osiguranje radova i opreme izvođača

Kada je reč o osiguranju radova i opreme izvođača i osiguranju telesnih povreda i oštećenja imovine, predviđenim potklauzulom 18.2, definisano je da u slučaju da drugačije nije predviđeno posebnim uslovima ugovora, osiguranja „moraju biti zaključena u ime ugovornih strana kao zajednički osiguranih lica koja zajedno imaju pravo da primaju plaćanja od osiguravača” (FIDIC Crvena knjiga (1999), potklauzula 18.2, st. 2, tač. (b)) odnosno „moraju biti zaključena na zajedničko ime ugovornih strana” (FIDIC Crvena knjiga (1999), potklauzula 18.3, st. 2, tač. (b)). Ovde je reč o takozvanom *joint names* osiguranju, koje na osnovu jedne polise pokriva identične interese dveju ili više strana osiguranih pod polisom, i to na način da lica osigurana u skladu sa ovom polisom nastupaju zajedno prema osiguravaču, kao jedan osiguranik. Ovakva polisa je karakteristična upravo za ugovore o građenju, a njeno osnovno obeležje jeste da za razliku od opšteg pravila subrogacije, po kojem osiguravač stupa na mesto osiguranika u kontekstu potraživanja štete od štetnika, u slučaju *joint names* polise, kada su i naručilac i izvođač osigurani od iste štete za koju su odgovorni, osiguravač neće moći da naplati od bilo koje strane isplatu osiguranu sumu (Baker *et al.* 2009, p. 369).

Pomenuto stanovište je potvrđeno u presudi u slučaju *Petrofina and others v. Magnaload Ltd. And others* ([1983] 3 All ER 35) u kojoj je utvrđeno da ukoliko postoji polisa osiguranja od svih rizika, zaključena u odnosu na celokupnu imovinu i u odnosu na sve izvođače i podizvođače, tada je osiguran celokupan ugovor, te stoga osiguravač koji isplati osiguranu sumu jednom osiguraniku ne može da koristi svoje pravo subrogacije u odnosu na drugog osiguranika. Na taj način se postiže identičan efekat onom u situacijama kada osiguravač eksplicitno ugovori odricanje od subrogacije (*waiver of subrogation*), kada se faktički zaključuju dva ugovora – jedan između osiguranika i strane koja bi potencijalno mogla da prouzrokuje štetu i drugi između osiguravača i osiguranika. U vezi sa tim, važno je istaći da postoje stanovišta da status dodatnog osiguranika ne podrazumeva po automatizmu odricanje od subrogacije, već da je takav mehanizam potrebno izričito ugovoriti (Bell, 2022), jer postoje situacije kada status dodatnog osiguranika ne garantuje zaštitu u slučaju kada:

- gubici ne spadaju u okvir pokrića dodatnog osiguranika;
- gubici premašuju ugovorene limite osiguranja;
- rizik se razlikuje od rizika za koji je osiguranik pokriven;
- kod imovinskog osiguranja, kada šteta nije u okviru osiguranog interesa dodatnog osiguranika;
- polise ne dozvoljavaju dodatni status osiguranika.

Tako je, na primer, u slučaju *Hartford Ins. Co. v. Ohio Cas. Ins. Co.* (189 P.3d 195 (Wash. Ct. App. 2008)) nadležni sud ocenio da, s obzirom na to da je dodatno pokriće za izvođača ograničeno samo na „tekuće operacije”, osiguravač ima pravo na subrogaciju u situacijama kada šteta nastane nakon završetka projekta, uz argumentaciju da nastala šteta nije obuhvaćena ugovorenim pokrićem.

Kada je reč o ostalim karakteristikama *joint names* polisa, u slučajevima kada su naručilac i izvođač osigurani pod *joint names* polisom u pogledu štete za koju su obojica odgovorni, suštinski neće biti potrebno da se utvrdi ko je konkretno odgovoran za tu štetu pre isplate naknade od osiguravača (Baker *et al.* 2009, p. 370). Još jedna od osobenosti ovakvog tipa osiguranja jeste ta da su obe osigurane strane ovlašćene da prime isplatu osigurane sume od osiguravača, a osiguravač nema obavezu da utvrđuje ili prati mehanizam raspodele isplaćene osigurane sume (Seppälä, 2023, p. 309).

U obrazloženju zbog čega su se pisci *FIDIC Crvene knjige* (1999) odlučili za princip *joint names* polise u odnosu na polisom kojom je osigurano samo jedno lice, navedeni su sledeći razlozi, odnosno situacije koje bi postojale u slučaju da je osiguranik jedno lice (Bunni, 2005, p. 243): obaveštenje o bilo kakvoj izmeni u pokriću koje je obezbeđeno polisom osiguranja bilo bi učinjeno samo u odnosu

na tu stranu; pravo pregovaranja i rešavanja odštetnog zahteva sa osiguravačem u slučaju nastupanja osiguranog slučaja bilo bi rezervisano samo za stranu koja je ugovorila osiguranje; pravo učešća u sudskom postupku povodom spora u vezi sa polisom osiguranja generalno bi bilo dato samo strani koja je navedena kao ugovarač osiguranja; postojalo bi pravo subrogacije osiguravača; sva plaćanja osigurane sume u vezi sa štetom ili gubitkom osiguranih predmeta bila bi učinjena samo prema ugovaraču osiguranja.

Što se tiče pokrića koje polisa osiguranja treba da obuhvati u skladu sa odredbama koje definišu osiguranje radova i opreme izvođača i osiguranje telesnih povreda i oštećenja imovine, ono se odnosi na sve rizike koji nisu pobrojani u potklauzuli 17.3, odnosno na sve rizike koji ne predstavljaju rizike naručioca, na način kako je definisano *FIDIC Crvenom knjigom (1999)*, uz uslovnu obavezu da se u pokriće uključe i određeni rizici naručioca poput „pobune, nemira i nereda u zemlji koje nije prouzrokovalo osoblje izvođača”; „projektovanja nekog dela radova od strane osoblja naručioca ili od strane drugih za koje je odgovoran naručilac”; „delovanja prirodnih sila koje su nepredvidive ili se od iskusnog izvođača ne bi moglo razumno očekivati da preduzme odgovarajuće mere”. Obaveza uključivanja u polis osiguranja i ovih dodatnih rizika uslovljena je postojanjem definisanog učešća u šteti u dokumentu *Appendix to tender*, koji predstavlja sastavni deo ugovora ugovorenog po principu *FIDIC Crvene knjige (1999)*.

Pored toga, ostavljena je i mogućnost da strana koja ugovara osiguranje isključi određena pokrića iz polise osiguranja, od kojih je najspecifičnije isključenje osiguranja za delove radova preuzetih od strane naručioca, osim u obimu u kojem je izvođač i dalje odgovoran za gubitak ili štetu (*FIDIC Crvena knjiga (1999)*, potklauzula 18.2, st. 4, tač.(e), br. (iii)). Postavlja se pitanje zbog čega je napravljena ovakva pravna tautologija kada se ima u vidu da preuzeti radovi od strane naručioca predstavljaju rizik naručioca naveden u potklauzuli 17.3, te samim tim ne predstavljaju rizik koji je izvođač dužan da osigura.

S druge strane, predviđeno isključenje iz polise jeste u direktnoj korelaciji sa pitanjem postojanja interesa na osiguranoj stvari, odnosno odgovornosti za nastalu štetu, kada se imaju u vidu odredbe *FIDIC Crvene knjige (1999)* koje definišu prelazak rizika za slučajnu propast stvari sa izvođača na naručioca. To, dakle, znači da u toku procesa izgradnje, u slučaju delimičnog preuzimanja radova, prestaje da postoji ugovoreno osiguranje, odnosno naručilac ostaje bez pokrića u odnosu na preuzete radove.⁵

⁵ Kada se u terminologiji *FIDIC Crvene knjige (1999)* kaže „preuzeti radovi”, misli se i na opremu, materijale i postrojenja koji su ugrađeni u određeni objekat u okviru izvedenih radova.

3.3.4. Osiguranje telesnih povreda i oštećenja imovine

Potklauzulom 18.3 definisana je obaveza ugovarača osiguranja da zaključi osiguranje od odgovornosti svake ugovorne strane za gubitak, štetu, smrt ili telesnu povredu koja se može dogoditi na imovini (izuzev za stvari koje su osigurane shodno potklauzuli 18.2) ili bilo kom licu (izuzev licima koja su osigurana shodno potklauzuli 18.4) (FIDIC Crvena knjiga (1999), potklauzula 18.3, st. 1). Primena ove potklauzule uslovljena je postojanjem definisanog iznosa pokrivača u dokumentu koji čini prilog ugovoru, u takozvanom *Appendix to tender*.

Što se tiče prirode ovog osiguranja, reč je o klasičnom osiguranju od odgovornosti, odnosno o osiguranju duga (Petrović Tomić, 2019, p. 438). Ovim osiguranjem se pokriva građansko-pravna odgovornost izvođača ili naručioca prema trećim licima, a koja može nastati kao plod delatnosti izvođača. S tim u vezi treba istaći da u kontekstu domaćeg prava naručilac i izvođač odgovaraju solidarno trećem licu za štetu koja mu nastane u vezi sa izvođenjem radova (Zakon o obligacionim odnosima, čl. 207). Pažnju treba obratiti na to da ovo osiguranje ne podrazumeva osiguranje od profesionalne odgovornosti, koje predstavlja posebno osiguranje sa posebno formulisanim uslovima, načinom procene rizika, plaćanja premije itd. (Jovanović, 1982, p. 1091).

3.3.5. Osiguranje osoblja izvođača

U potklauzuli 18.4 predviđena je obaveza izvođača radova da obezbedi osiguranje odgovornosti za odštetne zahteve, štete, gubitke i troškove (uključujući troškove advokata i sudske troškove) koji proizlaze iz povrede, bolesti ili smrti lica koje zapošljava izvođač ili lica koje pripada osoblju izvođača, a koje mora pokriti i odgovornost naručioca i inženjera za pomenute odštetne zahteve, štete, gubitke i troškove.

3.3.6. Joint names polisa i domaće zakonodavstvo

U kontekstu domaćeg prava, otvara se pitanje da li se kriterijum *joint names* polise može ostvariti i nekim drugim institutom osiguranja koji prepoznaje domaće pravo. S tim u vezi, kada se posmatra Zakon o obligacionim odnosima, treba istaći da zakon ostavlja mogućnost ugovaranja osiguranja za tuđi račun ili za račun koga se tiče (u zavisnosti od toga da li je osiguranik tačno određeno lice ili je osiguranik određivo lice) (Vasiljević, 2012, p. 181), međutim ovo osiguranje ima drugačiju pravnu prirodu i drugačije posledice po interne odnose između ugovarača osiguranja, osiguravača i osiguranika u odnosu na one predviđene *joint names* polisom.

Kada je reč o osiguranju za račun koga se tiče, u kontekstu domaćeg zakonodavstva ono podrazumeva učešće tri lica, i to tako da prava iz osiguranja stiže lice koje nije učestvovalo u postupku zaključenja ugovora. Ovaj mehanizam obezbeđuje zaštitu nosiocu interesa u trenutku nastanka osiguranog slučaja, iako on ne mora biti poznat osiguravaču u trenutku zaključenja ugovora (Petrović Tomić, 2019, p. 384). U tom smislu osiguranik koji nije učestvovao u zaključenju ugovora o osiguranju predstavlja jedino lice koje može potraživati naknadu štete iz osigurane sume, što čini osnovnu razliku između koncepta *joint names* polise i domaćeg koncepta.

Pored toga, još jedna bitna razlika između koncepta *joint names* polise i osiguranja za račun koga se tiče jeste nemogućnost ugovarača osiguranja za račun koga se tiče da vrši prava iz osiguranja, čak i kad drži polisu, bez pristanka lica čiji je interes osiguran i kome ona pripadaju (Zakon o obligacionim odnosima, čl. 905, st. 1). Ovo pravilo važi u slučaju ugovaranja osiguranja za tuđi račun.

Pored instituta osiguranja za račun koga se tiče, odnosno osiguranja za tuđi račun, ako se u razmatranje uzme i institut vinkulacije polise, kojim se licu naznačenom u vinkulaciji ustupa pravo potraživanja osigurane sume, takođe se postavlja pitanje da li taj institut odgovara konceptu *joint names* polise, jer se kod vinkulacije, ugovarač osiguranja ne može naplatiti od osiguravača bez prethodne saglasnosti lica na koga je vinkulacijom preneto pravo potraživanja, što kod *joint names* polise nije slučaj.

4. Zaključna razmatranja

FIDIC Crvena knjiga (1999) ima tendenciju da problematiku osiguranja uredi na dovoljno jasan i predvidiv način, ali ipak ostavljajući ugovornim stranama da bliže definišu uslove i kriterijume ugovaranja osiguranja. Ono što je specifičnost odredaba koje se odnose na osiguranje, pre svega klauzula 17 i 18, jeste da se one moraju tumačiti u kontekstu odgovarajućeg merodavnog prava, imajući u vidu da su pisci *FIDIC Crvene knjige (1999)* kao osnovu imali institute i pravnu logiku *common law* sistema. To znači da prilikom ugovaranja ugovora o izgradnji po modelu *FIDIC Crvene knjige (1999)* treba obratiti pažnju na primenjivost i adekvatnost instituta kao što su *joint names* polisa, shvatanje instituta odgovornosti poput *responsibility* i *liability*, kao i na pristup u podeli rizika i transfera rizika sa izvođača na naručioca.

Kao opšta karakteristika odredaba koje definišu uslove osiguranja, odnosno prava i obaveze ugovornih strana (naručioca i izvođača radova), može se uočiti da je reč o odnosu koji naš pravni sistem prepoznaje kao obećanje radnje trećeg

lica. S tim u vezi kriterijumi definisani klauzulom 18 *FIDIC Crvene knjige (1999)* ne obavezuju osiguravača koji nastupa kao treće lice, to jest osiguravač nema obavezu da zaista ugovori osiguranje pod uslovima definisanim *FIDIC Crvenom knjigom (1999)*, kao i njihovim potencijalnim izmenama kroz posebne uslove ili kroz dokument *Appendix to tender*. S druge strane, neispunjavanje obaveze ugovaranja osiguranja u skladu sa ugovorenim kriterijumima može povući odgovornost strane koja je naznačena kao ugovarač osiguranja, jer svojim pristankom na odredbe definisane opštim uslovima daje obećanje da će polise osiguranja biti ugovorene pod uslovima i na način predviđenim klauzulom 18.

Sve navedeno implicira da je sa aspekta pravne sigurnosti u pogledu obaveza obezbeđivanja polisa osiguranja najpovoljnije rešenje koje preporučuju i sami redaktori *FIDIC Crvene knjige (1999)*, a to je da strane već u fazi pregovora definišu i preciziraju sve uslove osiguranja, uzimajući u obzir kontekst i specifičnost svakog konkretnog građevinskog projekta i legislativni okvir koji takav projekat uređuje.

Literatura

- Baker, E. *et al.* 2009. *FIDIC Contracts: Law and Practice*. London-New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Bunni, N. 2005. *The FIDIC Forms of Contract, Third Edition*. Oxford: Blackwell Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470759417>
- Bunni, N. 2003. *Risk and Insurance in Construction. 3rd ed.* London and New York: Spon Press Taylor and Francis Group. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203476543>
- Brekoulakis, S. & Thomas, D.B. 2021. *The Guide to Construction Arbitration. 4th ed.* London: Law Business Research.
- Dan-Asabe, D. *et al.* 2010. Fidic's Red Book 1999 edition: A Study Review. *Management and Procurement Law* 163(3), pp. 129-133. DOI: <https://doi.org/10.1680/mpal.2010.163.3.129>.
- Glover, J. 2007. *FIDIC: An Overview. The Latest Developments, Comparison, Claims and Force MAajeure*. Cambridge: Construction Law Summer School Queen's College Cambridge.
- Jaeger, A.V. & Hök, G.S. 2010. *FIDIC-A Guide for Practitioners*. Heidelberg: Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-642-02100-8>
- Jovanović, Z. 1982. Osiguranje od odgovornosti kod izvođenja investicionih radova (u zemlji i inostranstvu). *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 30(6), pp. 1072-1095.
- Klee, L. & Nikiforov, I. 2006. *Kontrakty na Stroitel'Stvo po Pravilam Fidic: primenenie i tolkovanie*. Moskva: Statut.
- Petrović Tomić, N. 2019. *Pravo osiguranja Sistem - Knjiga I*. Beograd: Službeni glasnik.

- Robinson, D. M. 2011. *A Contractor's Guide to the FIDIC Conditions of Contract*. West Sussex: John Wiley & Sons. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781119993414>
- Seppälä, C. R. 2023. *The FIDIC Red Book Contract: An International Clause-by-Clause Commentary*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.
- Vasiljević, M. 2012. *Trgovinsko pravo – trinaesto izmenjeno i dopunjeno izdanje*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Pravni izvori

- Zakon o obligacionim odnosima, *Službeni list SFRJ*, br. 29/1978, 39/1985, 45/1989 - odluka USJ i 57/1989, *Službeni list SRJ*, br. 31/1993, *Službeni list SCG*, br. 1/2003 - Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 18/2020.
- FIDIC - Conditions of Contract for Construction (First Ed. 1999)*. For Building and Engineering Works designed by the Employer. Dostupno na: <https://fidic.org/books/construction-contract-1st-ed-1999-red-book>.

Sudska praksa

- Hartford Ins. Co. v. Ohio Cas. Ins. Co.*, 189 P.3d 195 (Wash. Ct. App. 2008).
- Petrolina (U.K.) and Others v. Magnaload Ltd. and Others* [1983] 3 All ER 35.

Internet izvori

- Bell, M. 2022. *Additional Insured Status and Waivers of Subrogation: When and Why You Want To Consider Both*. Dostupno na: irmi.com/articles/expert-commentary/additional-insured-status-and-waivers-of-subrogation-when-and-why-you-want-to-consider-both, (18. 6. 2023).
- FIDIC 1999 Books – Commentary on Clause 17*. Dostupno na: <https://www.corbett.co.uk/fidic-1999-books-commentary-on-clause-17/>, (15. 6. 2023).
- FIDIC (Fédération Internationale des Ingénieurs-Conseils)* <https://fidic.org/>, (15. 7. 2023).
- Grose, M. 2016. *Construction Law in the United Arab Emirates and the Gulf*. John Wiley & Sons. Dostupno na: https://www.academia.edu/36125330/Construction_Law_in_the_arab_united_Emirates_and_the_Gulf_Michael_Grose. (15. 6. 2023).
- Mina, V. & Iga, I. 2018. *Risk allocation in Red and Yellow Fidic Form of Contracts*. Dostupno na: https://www.nndkp.ro/articles/risk-allocation-in-red-and-yellow-fidic-form-of-contracts/#_ftn1, (20. 6. 2023).
- Zoppis, E. 2018. *A Contractor's Viewpoint on the Role of the Engineer in FIDIC*. *Civil Engineering Surveyor Magazine*. Dostupno na: <https://bscl.bg/wp-content/uploads/2018/06/Eugenio-Zoppis.pdf>, (15. 6. 2023).

